

Josep Vallverdú, una mirada des de Ponent

Joan Tort i Donada i Pere Tobaruela i Martínez

(Revista de Catalunya, 122, octubre de 1997)

Catalunya, un país petit però divers, admet moltes possibles mirades. En qualsevol direcció, de la muntanya a la plana o de la costa a l'interior, les distàncies són curtes, però els contrastos es mostren vius i evidents. Per això la literatura geogràfica sobre el país ha tendit a caure, moltes vegades, en el parany de la visió esbiaixada: la presentació del conjunt a partir d'una percepció massa puntual i limitada d'un territori veritablement complex. No és aquest, tanmateix, el cas d'un dels escriptors catalans contemporanis més prolífics i coneguts, Josep Vallverdú i Aixalà. Tot al llarg de la seva obra –en què la novel·la juvenil i l'assaig tenen un paper destacat–, traspua una especial sensibilitat pel paisatge, per la terra, pels matisos i els detalls de la geografia més propera. No creiem descobrir res de nou si afirmem que en, pràcticament, tota l'obra de Vallverdú, hi ha, subjacent, una visió personal, molt viscuda i elaborada, de la globalitat del país. Un país vist, en tot cas, des de la seva perspectiva d'home de la terra ferma. O de Ponent, per dir-ho a través d'una expressió que ell mateix ha contribuït a divulgar.

El Ponent del nostre interlocutor –el seu lloc de residència, on hem anat a trobar-lo– no és situat, actualment, en els horitzons de l'entorn de Lleida, sinó una mica més al sud: en terres circumdades per les muntanyes prelitorals i regades pel Francolí. Des d'aquesta altra *terra ferma*, el nostre personatge –d'uns quants anys ençà jubilat del seu treball com

a ensenyant, però vitalment i intel.lectualment immers en l'activitat literària –continua descabdellant la seva visió del món, a través de la reflexió i de la imaginació. I continua, com sempre ha fet, plasmant-la per escrit.

-Per iniciar la conversa ens agradaria que ens parléssiu dels vostres inicis, dels primers passos del vostre itinerari per la vida.

-Al llarg del camí vital d'una persona hi ha una sèrie de circumstàncies, de vivències, que et vénen a trobar i, segons la manera d'enfocar-les, el teu camí pot girar a dreta o a esquerra, o bé continuar recte; i són l'atzar i la decisió de cada persona els factors que inclinen la balança cap a un costat o cap a un altre. Jo vaig decidir asseure'm davant d'un full i començar a escriure, a donar-li vida, cosa que ha estat una constant al llarg de la meua vida, i que a més m'ha omplert. He viscut de la manera que he sabut i he pogut, boi compartint la redacció dels meus escrits amb l'ensenyament. Però arribar a aquest camí no ha estat fàcil per a mi; en els meus inicis es van donar una sèrie de fets que em podien haver portat a un altre port. Vaig viure la vida tal com va venir, el millor que vaig saber. Va haver-hi moments difícils i uns altres de més fàcils, vaig haver de prendre decisions i vaig haver d'acceptar-ne les conseqüències. Mai no em va preocupar el futur, volia subsistir i existir, essent honest i treballador.

De la meua vida se'n podria fer un llibre que assenyalés les etapes, vuit en total, que marquen les successives residències. Si tinc un llibre titulat Les vuit estacions, que és un dietari de dos anys, podríem parlar també de les vuit parades. Lleida, Barcelona, Sant Feliu de Guíxols, Sant Martí de Maldà, Balaguer, Lleida, Puiggròs i l'Espluga de Francolí han estat les estacions del meu trajecte. Etapes, totes elles, viscudes de diferents maneres, ja que es van desenvolupar en diferents èpoques i situacions personals. No obstant això, estic content del pas per cada un d'aquests indrets, per cada un d'aquests llocs. Aquest trajecte itinerant m'ha permès de tenir una visió més oberta de la realitat catalana i al mateix temps m'ha permès conèixer diversos tipus de persones; aspectes, tots dos, que trobo enriquidors.

-Ens podríeu explicar, amb un cert detall, les vostres experiències personals al llarg d'aquest viatge vital amb "vuit estacions"?

-Vaig néixer a Lleida l'any 1923, i és en aquesta ciutat, alternant amb les estades a Sant Martí de Maldà als estius, on s'inicia el meu camí; la meua infantesa, els records de nen, ja llunyans, es comencen a forjar en els seus carrers, els carrers d'una petita vila, en aquell

temps. Hi curso els estudis primaris i fins a tercer de batxillerat. Però l'esclat de la Guerra Civil va trencar moltes coses: va ser una època de tensions i de pors, sobretot l'any 38, quan l'exèrcit nacional va entrar a Lleida i va ocupar la meitat de la ciutat, amb el riu Segre de frontera de frontera entre els dos bàndols. Nosaltres, per temor, ens en vam anar de casa, el pare a Barcelona i la mare i jo amb uns parents a Puiggròs, prop de Lleida. Vam deixar la casa de cop, sense emportar-nos res. Passat un temps vam tornar a Lleida, però el pare es va quedar a Barcelona.

En acabar el conflicte bèl·lic, l'any 40, me'n vaig anar a Barcelona, i això em va permetre de realitzar els estudis superiors, la llicenciatura de lletres, en l'especialitat de filologia clàssica, i ser a prop del moviment cultural català de l'època. Acabats els meus estudis, l'única cosa que tenia clara és que volia treballar. Eren temps difícils, en què costava subsistir i s'havia de fer el que bonament es pogués. Vaig fer traduccions i classes, vaig fer d'ajudant d'arxiu del doctor Jordi Rubió i el 1949 vaig acceptar d'anar a dirigir una acadèmia a Sant Feliu de Guíxols. En aquelles terres empordaneses, ben diferents a la de les planes lleidatanes, m'hi vaig estar set anys. No sóc un ponentí aferrat a la terra, em considero mediterrani per sobre de tot, i per aquest motiu no em va costar gens anar a viure a Sant Feliu. De primer em dedicava a donar classes de qualsevol assignatura. L'acadèmia va tancar portes i vaig haver de cercar una altra font d'ingressos. No em va caldre marxar de Sant Feliu: vaig entrar a treballar d'escrivent en una fàbrica de suro. El suro era, aleshores, la indústria pròpia de la vila. Vaig començar a escriure novel·les i continuava traduïnt.

Circumstàncies familiars em van tornar al Ponent, a Sant Martí de Maldà, ja que tenia unes terres de les quals em podia fer càrrec. Va ser la meua redescoberta de les terres de Ponent: la sentor d'aquells paratges, els colors d'aquells indrets em van obrir el cor. A Sant Feliu se m'havia esborrat de la memòria la noció precisa del Ponent, però aviat es va tornar a dibuixar amb força. Va ser un reenamorament del paisatge i de la gent de Lleida. I és a Sant Martí on va començar el meu nou itinerari per l'Occident. D'allà vaig anar a viure a Balaguer, on ens van oferir plaça a l'Institut a la meua dona i a mi. Més tard vaig anar a l'Institut de Lleida. El 1970 m'incorporava a les Borges Blanques fins a la jubilació. Tot i que la meua dona continuava treballant a Lleida, passàvem la major part del temps al nostre xalet de Puiggròs, tocant a les Borges, un xalet amb un jardí que em permetia concentrar-me per a escriure. I, finalment, amb la jubilació, vam venir a viure a l'Espluga de Francolí, en plena Conca de Barberà, on em trobo molt a gust. Sóc un home que estimo Catalunya i estic bé a qualsevol part del país.

-Una bona part de la vostra vida l'ha ocupada la faceta pedagògica, la dedicació a l'ensenyament, a la qual arribeu, en certa manera, per atzar.

-Des que vaig començar a impartir classes a Sant Feliu de Guíxols, m'he passat quaranta-tres anys de la meua vida ensenyant. És un fet que m'ha sorprès, perquè mai no havia imaginat que em dedicaria tants anys a la docència. Aquesta és una tasca que, sense cap apassionament de part meua, m'ha mantingut viu i despert i en contacte amb el jovent. Mai no m'havia proposat de seguir cap tipus de model per a ser professor, m'he dedicat a ser jo mateix, a tenir un gran respecte envers els deixebles i una gran preocupació per la matèria que havia de donar. Sempre m'ha agradat documentar-me sobre les coses de les quals havia de tractar i he intentat ser honest amb mi mateix i amb els alumnes, i això m'ha permès, en alguns casos, poder-los ajudar, cosa que em fa sentir satisfet de la meua activitat docent. M'agradaria comentar, però, un contrapunt dins la meua trajectòria en l'ensenyament: mai no he estat tutor. He estat capaç de tractar a fons els continguts i de fer unes bones exposicions, però no he pogut, en canvi, arribar a ficar-me en la vida dels alumnes fora de l'aula. Potser és una deficiència.

Tots aquests anys de professor, en llocs diversos de Catalunya, en instituts i en persones diferents, m'han enriquit i m'han permès tenir una posició privilegiada per a l'observació de la gent. He tractat joves de diverses generacions, amb la qual cosa he pogut observar el canvi de mentalitat que s'ha produït en els darrers anys. Un canvi que, a causa de la potenciació de l'egoisme dins la societat actual, comporta l'oblit del respecte entre les persones. I crec que és feina del professor remarcar, als seus alumnes, la importància del respecte envers altri. Una feina sorda, aquesta, però essencial per a la formació dels nous ciutadans del nostre país, del nostre món.

-Vist des de fora, la vostra dedicació a la literatura juvenil apareix com una mena de continuació de les inquietuds pedagògiques...

-Escriure relats i novel·les juvenils ha estat sempre, per a mi, una activitat paral·lela a la docència. Mai no vaig deixar de donar classes per poder tenir temps per escriure. Alternava com podia aquestes dues activitats; després de la meua jornada laboral em posava a escriure. I crec que no m'ha anat pas tan malament, ja que he estat capaç, malgrat els condicionants, de crear una obra literària extensa.

Publicar novel·les juvenils ha significat, a la pràctica, la realització plena de la meua vocació. Penso que he nascut per a escriure contes per als nanos. A la dècada que va de l'any setanta al vuitanta, vaig escriure dues novel·les cada any. Va ser una etapa molt prolífica; gairebé totes les editorials venien a demanar la meua col·laboració. M'agrada imaginar històries per després traspasar-les al paper: aventures de nois i noies joves, centrades algunes d'elles en segles anteriors, explicades d'una manera positiva i sense missatge explícit; aventures amb personatges no del tot simples, però que milloren al llarg del text, que s'emporten el lector. La canalla necessita aquests contes, necessita llegir i acostumar-se a agafar llibres, hàbit que de mica en mica s'està perdent.

-Dins el conjunt de la vostra obra literària, crida l'atenció la importància d'una altre gènere, l'assaig, en especial allò que podríem dir "l'assaig geogràfic": descripció de terres i de la seva gent.

-Paral·lelament als contes juvenils, que eren la meua vocació, i a la meua feina de professor, vaig començar a escriure una sèrie d'assajos i de llibres sobre comarques, una mica per atzar. En aquest camp no tenia credencials i m'hi vaig trobar implicat com aquell qui no vol la cosa, però m'hi vaig posar de ple. A partir del 1968 vaig fer, juntament amb el fotògraf Ton Sirera, la sèrie de llibres de "Catalunya Visió", comarca per comarca, fins al 1973. Mentrestant, el 1970 Destino m'editava Proses de Ponent, on explicava la meua retrobada amb l'Occident català i comentava els canvis que havien sofert aquestes terres occidentals en els últims anys. Escrivia des de l'experiència d'un home del país, que l'havia viscut i recorregut intensament. Un capítol del llibre es titulava "El riu més llarg de Catalunya", el Segre, amb motiu del qual em van proposar, a la mateixa editorial, escriure un llibre que tractés una zona més àmplia de Catalunya: "Els rius de Lleida". En parlar d'aquest llibre he de citar obligatòriament en Ton Sirera, una magnífica persona i un excel·lent fotògraf. Tots dos vam agafar el projecte com un repte, i ens vam dedicar a fer quilòmetres i quilòmetres per conèixer de prop el territori. Va ser una feina colze a colze, de tots dos plegats: ell feia les fotografies i jo els comentaris. Ressegüiem cada afluent del Segre, volíem arribar al seu naixement. Vam trobar indrets desconeguts, i altres de més coneguts, en un intent de donar una imatge prou àmplia del riu. Aquest era el nostre mètode de treball: recórrer carreteres i camins, trepitjant i sentint el país amb la il·lusió de dos aprenents de geografia.

Sempre he tingut un interès pel país. Però no merament per la seva geografia física: he observat el paisatge i la seva gent, dos elements indissociables que s'han de tractar

conjuntament. L'home ha estat capaç de transformar al llarg de la seva existència el seu entorn, però aquest entorn, al mateix temps, l'ha condicionat. Aquesta relació home-territori l'he poguda constatar a través dels meus itineraris per les comarques catalanes. El viatge m'ha servit d'eina de coneixement i de descoberta.

-Des de la perspectiva d'avui, què us ha aportat personalment, aquesta experiència vostra en el camp de l'assaig i la literatura geogràfica?

-De tots aquests viatges i recorreguts sobre el territori, de totes aquestes experiències viscudes pas a pas i metre a metre, he tret uns coneixements que difícilment podria haver après d'una altra manera. Anar a trepitjar les diferents terres m'ha donat una visió integral dels llocs que no podria haver assolit sense sortir del despatx. La terra cal ensumar-la, cal omplir-se els pulmons de la seva aroma o sentor, cal obrir els ulls als seus contrastos lumínics i l'orella a les seves mil remors. El fet de transitar d'un territori a un altre fixant més l'atenció en els elements físics permet adonar-se de les diferències, unes diferències que, d'una altra manera, et passen per alt. Matisos com els marges de pedres, tan expressius i alhora diferents, de la comarca del Priorat, són l'exemple del caràcter individual de cada part del territori.

També és important saber que, en el moment d'escriure un assaig sobre una comarca, ens podem trobar amb un inconvenient: el caràcter canviant de la geografia. Les coses canvien ràpidament, i en un poble on avui hi ha un pont, en un any se n'hi fa un altre, o dos més, i canvia del tot l'organització interna: és, en certa manera, el cas de Lleida. Per aquest motiu la informació que dones a través de la teva obra corre el risc, encara que t'esforcis a evitar-ho, de quedar incompleta. Els continguts de la geografia, la gent i el paisatge, són en contínua transformació. La geografia sempre estudia el present d'aquests elements. I el present és tan efímer que és difícil d'apreciar i de captar, s'hauria de poder aturar el temps per a poder entrar en el detall, i penso que per aquest motiu la mateixa geografia té certs problemes a l'hora de definir-se ella mateixa com a disciplina. Jo m'he trobat amb aquest problema sempre que he fet un estudi d'una comarca, perquè la transformació contínua del territori fa que el present es converteixi de cop en passat.

-En general, dins el conjunt de la vostra obra assagística, la reflexió sobre les terres de Ponent hi té un lloc capdavanter.

-Diuen que aquest terme, "Ponent", el vaig inventar jo. Però, per a mi, "Ponent" és més que una paraula: és un sentiment. Al llarg dels anys aquest terme ha anat agafant una matisos romàntics, encara que és un mot ple de vida, de transformacions. Representa l'esperit d'una gent, d'unes terres de l'Occident català. Parlar de "Ponent" significa parlar de frontera, de terres de pas, d'oblit, de canvi, de tot un món que ha sorgit al llarg de la història. Una història que no ha estat justa amb aquestes terres oblidades per la major part dels catalans. Camí de pas entre Catalunya i Aragó, marques d'un país. De Tremp a Tàrrrega, de la Panadella a Almacelles, hi ha un rectangle maleït: el Ponent català, el dels plans, el món desconegut. És un desconeixement que no prové del menyspreu, sinó simplement de la manca de tradició. Des de Llevant sempre hi ha hagut la tendència a anar cap al nord, a l'Empordà o als Pirineus. La gent de Llevant, especialment els barcelonins, han passat de llarg per les nostres terres i no les han mirades mai detingudament; sempre els ha atret més el nord o l'oest, l'Aragó. És un dels inconvenients que comporta ser terra de frontera.

Des de Ponent s'espera amb il·lusió l'acabament de l'Eix Transversal, com a símbol d'obertura de fronteres, com a símbol de reestructuració del territori, i amb l'ànim que no es converteixi en un altre camí de pas cap a les terres de Llevant. S'espera que Lleida sigui capaç d'atreure el viatger, i s'acabi així amb la barrera que representa la frontera, tant la lingüística com la política, i que d'aquesta manera es vagi esborrant la seva imatge de ciutat frontera, als confins occidentals del país. Perquè Lleida, per més que sigui una ciutat físicament molt allunyada del centre de Catalunya, ha tingut sempre, sobre el territori, un paper més aglutinador que no pas cap altra cosa. I això molta gent no s'ho imagina: es pensen, per desconeixement, que les fronteres del mapes són unes fronteres reals.

-Ara que parleu del paper de la ciutat de Lleida dins el Ponent català, ens agradaria que expliquéssiu què representa per a vós el terme "lleidatanisme".

-És una paraula que es va originar a Lleida i que ha agafat dos significats bens diferents, que s'han de distingir i aclarir. Per una banda, el terme lleidatanisme ens presenta Lleida capital, com a centre del Ponent enfront del Llevant; i, per l'altra, ha estat entès per algunes persones amb matisos radicals, amb el significat d'una Lleida com a centre del món. Jo no defenso en la seva forma extrema la primera accepció del terme, perquè fàcilment dóna lloc al leridanismo, ni molt menys la segona. Una actitud radical no representa cap millora; el Ponent català s'ha de presentar obert i cordial, i aquest és un repte que entre tots hem d'assumir. Des de Ponent reclamem els nostres drets com a catalans, de la mateixa manera

que qualsevol ciutadà reclama els seus, i ho fem a través d'un posicionament positiu i constructiu, sense rancors. Catalunya és un país plural, i aquesta diversitat és enriquidora; la seva gent i el seus paisatges són diferents i individuals, cosa que no vol dir que per sobre d'aquesta excepcionalitat no hi hagi un esperit de totalitat. Lleida és per a nosaltres, els homes i les dones de Ponent, la nostra capital, i des d'aquesta realitat ens presentem davant la resta de Catalunya com a catalans.

-De tots els paratges i indrets del país que heu anat recorrent al llarg dels anys, deu haver-n'hi alguns que us han captivat més que d'altres.

-L'ambient rural és el que més m'ha atret. Sóc una persona que ha viscut i que ha conegut tots els tipus de paisatges possibles, des de la platja a la muntanya. El món rural em corprèn; els seus colors, les seves olors i la seva gent m'atrauen profundament. En el moment d'ambientar els meus contes m'he sentit més a gust quan l'acció es desenvolupava al camp, que no pas quan havia de situar-la a la ciutat. Suposo que el fet d'haver nascut en una ciutat quasi pagesa i, sobretot, d'haver passat llargues i intenses temporades a la ruralia m'ha fet un enamorat de la terra de pagès i ha estat decisiu per a aquesta diferència de percepció.

Haig de dir, però, que hi ha un tipus de paisatge que no m'agrada gens: la muntanya. No sóc home muntanyenc. Hi ha gent que estima la muntanya i a la qual agrada pujar als cims. Jo penso que des de dalt d'un cim el que es veu és una altra muntanya i per això no val la pena de pujar-hi. La meva experiència en aquest tipus d'ambient ha estat molt negativa, i això suposo que deu haver influït en aquest sentiment: quan feia el servei militar em van fer perseguir per la muntanya de Sant Llorenç del Morunys un maquis molt perillós, el Tuerto de Tardienta. Un personatge a qui vam tenir la sort de no trobar, perquè segur que ens hauria pelat a tots. A més, feia fred i era contra la meva voluntat. Per rematar la meva estima em van fer portar uns soldats –jo era alferes de complement- caminant des de Balaguer a la Vall d'Aran; va ser una experiència horrible, amb la qual vaig acabar per avorrir força la muntanya.

-Aquesta opinió vostra sobre els paisatges i els ambients de muntanya ens recorda molt la de Josep Pla, un altre escriptor que va dedicar moltes pàgines a descriure el país. Penseu que hi ha gaires punts en comú, almenys pel que fa a l'assaig, entre la seva obra i la vostra?

-Josep Pla era tot un personatge. Amb la seva obra, que té com a centre l'Empordà, ha traspassat fronteres i ha arribat al fons de molta gent. Com a escriptor l'admiro perquè

penso que ha enriquit, amb la seva visió de la realitat i amb les seves pàgines plenes de vida, la literatura catalana. D'una manera molt semblant a la seva, jo també he tingut el meu Empordanet, la vall mitjana del Riu Corb, i la mateixa estima per la meua terra. No vaig tenir però oportunitat de freqüentar Pla a fons; només el vaig tractar en una ocasió, i molt per sobre, amb motiu d'una conferència que es va organitzar a Sant Feliu de Guíxols, i un dinar a Palamós, amb ell i Vicens Vives. Vaig descobrir una persona que demostrava contínuament la seva manera de ser i de fer.

M'han arribat a anomenar el Pla de Ponent, cosa que és d'agrair, però personalment crec que hem estat dues persones diferents. Dos homes que hem estimat Catalunya, però no de la mateixa manera. A Josep Pla no li agradava sortir de l'Empordà, en canvi jo no he tingut cap problema quan he hagut de sortir de Lleida. Ell estava molt arrelat a la seva terra i li costava d'anar-se'n; jo no he estat tan arrelat i això m'ha permès de tenir una visió de tot el país i conèixer molta gent.

-La conversa ha estat llarga i intensa, i hem anat passant revista a temes molt diversos, seguint el fil conductor de la vostra vida. Com a cloenda, ens podríeu dir com us veieu personalment, ara mateix, en aquest moment del vostre trajecte per la vida?

-A través d'aquesta conversa he procurat transmetre-us la meua experiència i les meves vivències, i us he fet partícips d'una vida plena d'aventures, de relacions personals i de grans dosis de treball i estima per la terra. Recordo les meves experiències, des d'aquesta cadira on estic assegut ara mateix, i no puc fer altra cosa que contenir un somriure. Em veig i encara no m'acabo de creure totes les coses que he fet. He viscut mil i una situacions i anècdotes que m'han format com a persona: m'he deixat portar moltes vegades per la intuïció, i no m'ha anat pas malament del tot. Si ho hagués de resumir, us diria que he confiat en les meves possibilitats i he estat disposat a treballar fort en totes les coses que m'he proposat. Suposo que aquest motiu és el que m'ha donat força i empenta. Tanmateix, l'atzar decideix moltíssimes coses. No cal ser fatalista per a reconèixer-ho.

Una mica per atzar, doncs, les circumstàncies m'han portat a esdevenir una cosa així com el pregoner de les Terres de Ponent. Ja m'està bé. Fonamentalment em sento escriptor, i he exercit com a tal. Però també he estat, i sóc, lleidatà: senzillament, un home de l'Occident català.

Josep Vallverdú, *pregoner de les Terres de Ponent*: heus aquí un corollari ben rodó de l'entrevista, proporcionat pel mateix protagonista. Però potser valdria la pena afegir-hi una postil·la. Gosaríem dir que el *Ponent* de Vallverdú és un Ponent ampli, arrelat a la terra, però amb projecció cap a l'Univers. Tal com ell mateix ens ha dit, el coneixement esborra la noció de frontera. I quan les fronteres desapareixen, els punts cardinals –nord i sud, llevant i ponent- ja no se sap ben bé on comencen, ni on acaben: qualsevol punt de l'horitzó és el resum de tots els altres.